

Szigeti Péter¹

Laudatio – Cs. Kiss Lajos 65

Kollégánk és pályatársunk tudományos munkássága 40 esztendeje kísért. Közös, „studium generale”-beli indulásunktól kezdődően sokat beszélgettünk, tervezgettünk a tovatűnő évek során tudományaink kihívásairól. Filozófiáról, társadalomelméletről, a szenzuális és az intellektuális értékosztály különbségéről és így tovább. Az ELTE ÁJK-n bő három évtizeden át voltunk barátok és jó kollégák. A Széchenyi István Egyetemen pedig két évtizeden át azonos tanszéken dolgoztunk, és pedig jogelméletet, filozófiát, államelméletet oktattva és kutatva. Az önművelésen kívül is sok alkalmunk volt tehát az eszmecserére. Egyetértettünk a modern tudományosság megítélésekor a filozófiai és a szociológiai felvilágosodás jelentőségének értékelésében. Abban a hagyományban is osztoztunk, hogy a filozófiát lehet komoly tudományként művelni, hiszen a komplex és extenzíve végtelen valóság nem kis erőfeszítéssel járó szellemi-gondolati birtokba vétele mellett minden szaktudomány módszertani kérdéseinek megválaszolásába is belejátszik a „világegészt”, saját kutatási tárgyát, de nem az egész világot megismerni vágyó filozófia: az adott kor, adott feltételeiből kiinduló, de akár szekuláris érvényességű tudásanyagával. Itt aztán az életünkben 30 éve beköszöntött korszakváltás interpretációja inkább távolította filozófiai felfogásainkat és tudományos problémavilágunkat. Egyik oldalon világrendszerelmélet és egy szintetikus jogfelfogás orientációja, amely eléggé távol esik a másik oldal nyelvfilozófiájától, a kontingenciaproblémától, de még a filozófiai-esztétikai hermeneutikától is (de nem a jogalkalmazói jogértelmezéstől).

Cs. Kiss professzort a tudomány iránti alázata, szerkesztői szenvedélye, munkabírása és ügyszeretete arra motiválta, hogy komoly erőfeszítéseket tegyen jelentős gondolkodók hazai recepciójáért. Így szerkesztette és látta el bevezető tanulmányaival, jegyzeteivel Carl Schmitt munkásságát, fordításaival (*A politikai fogalma*),² saját kommentárjaival és irodalmával alaposan ellátott, impozánsan

¹ Egyetemi tanár, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Jogelméleti Tanszék.

² Carl Schmitt: *A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*. Ford. Cs. Kiss Lajos. Budapest, Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, 2002. 288.

terjedelmes kötetekben (*Carl Schmitt jogtudománya*).³ A *Reine Rechtslehre* szerzőjének pedig a hazai kutatók tanulmányainak rendszerezett, sok fontos szempontra kitérő kötetet szentelt.⁴ Recipáló munkásságát triáddá nemesítette ki a 20. század legjelentősebb mérsékelt jogpozitivistája jogelméletésének, Herbert Leopold Adolphus Hartnak a *The concept of law*-jához kapcsolódó hatalmas irodalmi értékelése: részben annak kezdeményezésére történő feldolgoztatása, részben a meglévők egybeszerkesztése.⁵

Cs. Kiss professzor a *Lehetséges-e jogelmélet államelmélet nélkül?* című tanulmányában⁶ kérdésének aktualitását fenntartva elismerően szolt jogállamiságlelméletéről: „az egyetlen olyan szerzőnek tekintve, aki nem pusztán a diszciplínák tantervi-tanrendi rögzítésének módján, hanem rendszeres formában tett kísérletet a probléma tisztázására az elméletalkotás művelői síkján. Azonban a jogállamiság jogelmélete és az általános államtan közötti szükséges egybehangzás megteremtése, a két elméletalkotási eljárás közötti kapcsolódások kidolgozása továbbra is megoldandó feladat maradt” – írja. Nos, nem egészen így gondoljuk. Ha kollégánk figyelme komolyan kiterjedt volna arra a distinkciónkra, hogy a jogállamot eleve nem azonosítottuk az állam általánosabb fogalmával, mert sem forradalmak-összszemzeti válságok, sem ellenforradalmak, sem rendkívüli állapotok közepette nem tekintettük relevánsnak a jogállamiság kérdésfelvetését, hiszen ezekben a helyzetekben a politikai hatalomgyakorlást *nem kötik* materiális értelemben vett szabadságjogok, amivel az egyéneket és a társadalmakat a közhatalom joghoz kötöttsége tartalmilag, nem egyszerűen a formális jogszerűség oldaláról is védi. Ekkor a politika elsőbbsége érvényesül a joggal szemben, amelyet formális eszközül használ. Ekkor hatalmi államról (*Machtsstaat*ról) van szó, nem jogállamról. Jogrendje azonban minden államnak van, ami nem lehet azonos egy jogállami minőségű jogrenddel. Ezért választottuk el három érvényességi körként, hogy *hol nincs?*, *hol lehet?* és *ahol lehet, ott melyek a jogállamiság kritériumai?*⁷ Ezért semmiképpen sem áll, hogy Szigeti „minden elemében és funkciójában jog alá rendelt állam nézőpontjából tesz kísérletet a jogelmélet megalkotására”.⁸ A jogállamiság jogelmélete pedig nem azonos egy általában vett jogelmélettel, amire

³ Cs. Kiss Lajos (szerk.): *Carl Schmitt jogtudománya. Tanulmányok Carl Schmitt-ről*. Budapest, Gondolat, 2004. 466.

⁴ Cs. Kiss Lajos (szerk.): *Hans Kelsen jogtudománya*. Budapest, Gondolat, 2007. 819.

⁵ Cs. Kiss Lajos (szerk.): *Herbert L. A. Hart jogtudománya kritikai kontextusban*. Budapest, ELTE Eötvös, 2014. 992.

⁶ Cs. Kiss Lajos: *Lehetséges-e jogelmélet államelmélet nélkül?* In Takács Péter (szerk.): *Unitas multiplex. Ünnepi tanulmányok Szigeti Péter 65. születésnapjára*. Budapest–Győr, Gondolat – SZE DFK, 2017. 60–79.

⁷ Szigeti Péter – Takács Péter: *A jogállamiság jogelmélete*. Második, bővített, javított kiadás. Budapest, Napvilág, 2004. 224–225.

⁸ Cs. Kiss (2017): i. m. 76.

nem is tettünk akkor kísérletet, annak ugyanis átfogóbb a tárgyi problémája. Egy államelméleti, általános államfogalomnak, amelyben a politikai hatalmi-szervezeti oldal áll előtérben – ha nem osztjuk „az állam azonos jogrendjével” kelsen-i paradigmáját – pedig *nem kell* tartalmaznia a jogállami minőségi jog általunk bemutatott követelményrendszerét,⁹ hiszen annak a legitim erőszak-monopólium a differencia specifikuma, legalitása materiális tartalmaitól függetlenül (ahol megoldásunkban Max Weberre támaszkodtunk). Minden jogállam állam, de távolról sem minden állam jogállam is egyben. 1920 előtt persze nem létezett sem pluralista demokrácia – amely a többségi akaratképzéshez köti a normatív formára emelt, az általános államakarat képzésére felruházott jogalkotó szerveket –, sem pedig jogállami minőségű hatalomgyakorlás, tehát a kormányzás alkotmányos keretek közé szorítása – amelynek végpontja az önkorlátozó hatalom. (Hiszen pluralista rendszerben is kialakulhat egy domináns pártrendszer.) Ez a hagyományos államtan *alkalmazhatatlanságát* jelenti arra a történetileg új helyzetre, amelyben a versengő politikai minőségek konszenzuális demokráciája működik, legitim jogképződéssel. A formális államtan központi fogalmából – egy adott területen élő népesség feletti főhatalom gyakorlása – nem lóg ki a schmitti belliciózus politikafogalom. Szemben Schmitt-tel, a centrumkapitalizmusban – különösen a szervezett kapitalizmus keynesiánus jóléti államainak kb. 1945–1975 közötti periódusában – gyakran előálltak a többségi elvre és a formálisan szabad választásokra épülő polgári demokratikus hatalomgyakorlás és a legitim jogképződés helyzetei. Jakab András általános államtanra vonatkozó radikális kritikája, amelyet indokolt távolságtartással Cs. Kiss is felidéz,¹⁰ illetőleg a hagyományos államtannal szemben fellépő, diszciplináris/politológiai/politikai rendszer elemzés csak különböző kifejeződései ennek a demokratikus hatalomgyakorlást és alkotmányjogi legitimitást (vagy annak hiányát) az államelméletbe felvevő, megváltozott paradigmának. Fényévekkel maguk mögött hagyva a 19. századi „honorácior demokráciák” elitista képződményeit, ahol a népesség kilenczede jogilag eleve ki volt zárva a politikai részvételből. A jog és az állam is mindig egy adott társadalom állama, a társadalmak pedig történeti képződmények, ahogyan osztály-, réteg- és politikai erőviszonyai következtében működött saját jogi és állami-politikai alrendszerait. (Aki akarja, módszertanilag választhat olyan perspektívát és analitikus eszközrendszert, amelyben az állam vagy a jog független akár a társadalomtól, akár egyik a másiktól. Csakhogy a valóság szaktudományos, részterületeket módszertanilag felparcellázó megközelítése eltér a lételmélet tárgyi problémákból kiinduló megközelítéstől. Az ontológiát a tárgyelsőbbiség [*intentio recta*], a szaktudományokat az elszigetelő módszertisztaság jellemzi.)

⁹ Szigeti–Takács (2004): i. m. 252–257.

¹⁰ Cs. Kiss (2017): i. m. 64–65.

Jogállamiság-felfogásunk sem volt államiság nélküli, és szerintünk sincs jogelmélet államelmélet nélkül, éppen mert sem a jogalkotás, sem a jogalkalmazás, sem pedig a jogrend alkotmányossági kontrollja nem képzelhető el közhatalmiság (impérium), tehát állami autoritás és szervezeti intézményesültség nélkül. A jog létmódja éppen ezért: normativitás, döntés, jogviszonyok és impérium dinamikus egymásba átcsapása. Az impérium eliminálására csak a jogelmélet az ítélkezés indokoláselméletére korlátozó, többnyire analitikus pozitivisták gondolnak (ahogy Cs. Kiss helyesen jellemzi Herbert Hart kizáró stratégiáját), vagy azt az államiság helyére ültetett politikai filozófiai megalapozásra törekedve kerülnek el.¹¹ Ekkor a szintetikus elméletalkotást *mellőző módszer teremtette tárgyak* állnak elő, igencsak távol az összefolyamat gondolatilag konkrét megragadhatóságától, amelynek problémavilágáról és megértési szintjéről – valaminő analitikus módszertisztaság jegyében – le is mondanak. Magunk a hegeli-marxi dialektika és a nem lineáris, komplex rendszerelmélet módszertanát aknázunk ki társadalomontológiailag megalapozott jogelméletünkben, éppen a jog létalapjának és önreferenciális, de nem önépítő rendszerszerűségének demonstrálására, az államisággal és a politikum eltérő szerveződésmódjainak számbavételével.¹²

¹¹ Szilágyi Péter: A társadalomelméleti és politikai filozófiai alapozású jogelméletek különbsége. In Takács Péter (szerk.): *Unitas multiplex. Ünnepi tanulmányok Szigeti Péter 65. születésnapjára*. Budapest–Győr, Gondolat – SZE DFK, 2017. 328–342.

¹² Az utóbbiakhoz lásd Szigeti Péter: A politikum konstrukciója. A politikai problémája Carl Schmittnél, Max Webernél és a neomarxistáknál. *Eszmélet*, 25. (2013), 100. 82–111.